

СИРМИЈУМ, „ГРАД – ОСТРВО“ И ЊЕГОВА ДВА ОСТРВА*

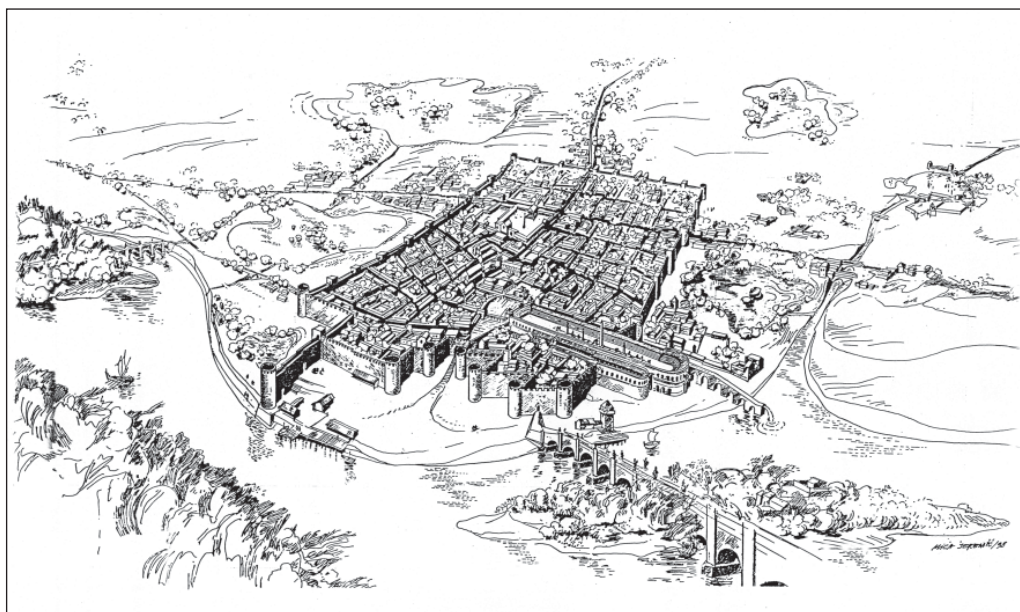
Можда ће наслов овог рада читаоца асоцирати на какву загонетку или можда на наговештај обимне анализе топографских услова шире локације Сирмијума на којој је овај град основан и у чијим је оквирима живео првих шест векова нове ере. О томе ће свакако и бити речи, али ће карактеристике свих природних константи бити посматране и у контексту резултата археолошких истраживања Сирмијума као и података из историјских извора који се односе на судбинска збивања на овом подручју, у време касне антике. Но, кренимо редом.

Сирмијум, „град – острво“

Распоред водених површина, било да се ради о реци Сави или о пространим барама и мочварама на читавом ареалу античког Сирмијума (како на левој, тако и десној обали Саве) (Сл.1 и Сл.3), био је један је од најважнијих урбано-генетских фактора, који је трајно одредио концепт градске планиметрије (обим града, правце пружања бедема и организацију мреже градских саобраћајница).¹ Уосталом, исте природне константе биле су далеко пре доласка римских колониста разлог формирања *or-pida* домородачке насеобинске агломерације. Перманентно висок ниво подземних вода савремене Митровице, поготову у јужној градској зони, за сада не дозвољава бележење археолошких слојева старијих од периода *La*

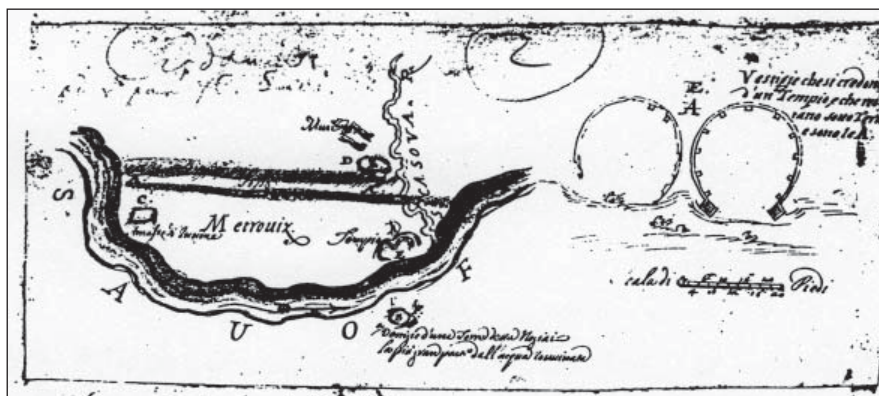
* Електронску обраду Фотографија и цртежа у овом раду, обавио је мој колега и пријатељ Небојша Борић, коме се овом приликом најтоплије захваљујем на сарадњи и високом квалитету обављеног посла.

¹ Давно је већ уочено да је у јужној половини града *intra muros*, радијални распоред улица, диктиран лучном линијом обале реке Саве и диспозицијом бара и мочвара, док је у северном делу та схема мање-више ортогонална. Видети: V. Popović, *A survey of topography and urban organisation of Sirmium in the Later Empire*, Sirmium I, 1971, 122-123. V. Popović, *Glavne etape urbanog razvoja Sirmiuma* (Antički gradovi u Panoniji i граничним područjima, симпозијум у Varaždinu, 1975), Materijali XIII, Beograd, 1977, 111.; M. Jeremić, *Sirmium-l'organisation urbaine à la lumière de nouvelles recherches*, II Internationale Konferenz über norisch-pannonische Städte Budapest-Aquincum 11-14 september 2002, Budapest 2005, 182-189.

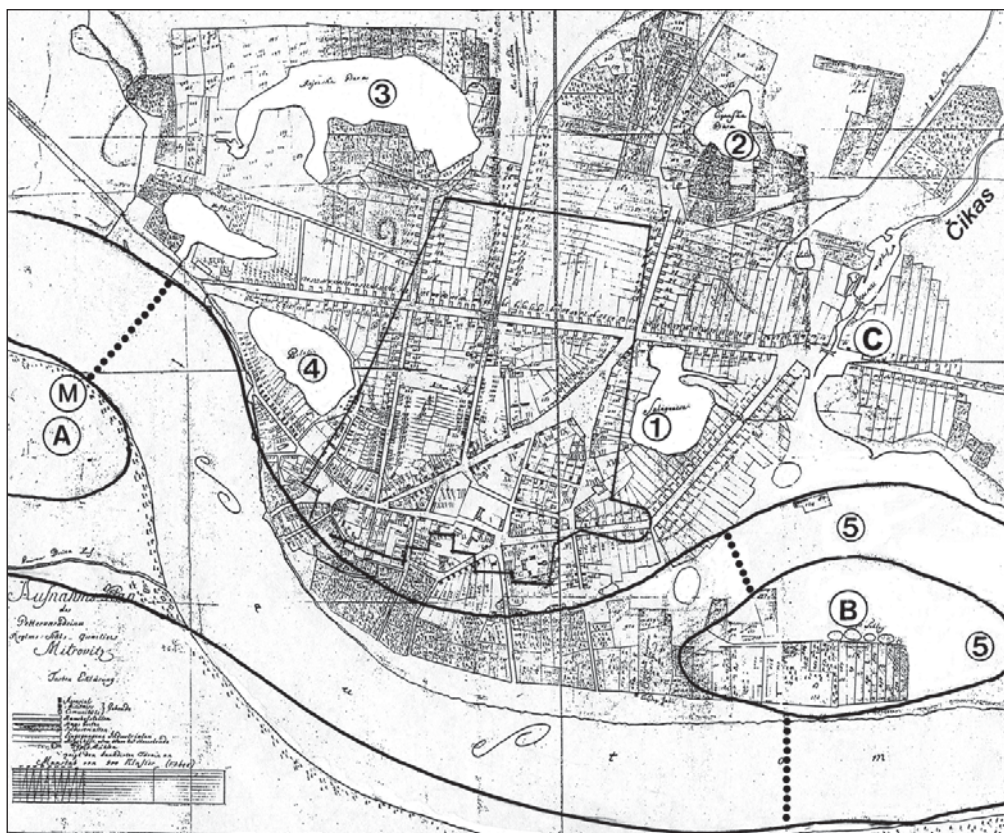
Сл. 1.- Идеална реконструкција Сирмијума (IV век) М. Јерemiћа. Западно и источно од града представљене су две речне аде и два моста које помињу историјски извори (Pons Basentis и такозвани, „Лицинијев мост“).

Fig. 1. – Ideal reconstruction of Sirmium - 4th century(after M. Jeremić). To the west and east of the town are depicted two river islands as well as two bridges mentioned in the historical sources (Pons Basentis and so-called ‘Licinius’ bridge’).

Сл. 2.- Марсиљијева скица са приказом великог дренажног канала постављеног северно од Сирмијума (на скици назначен као fossae) (F.A.Marsillius, *Danubio Panonico Mysicus*, Haag – Amsterdam, 1726).

Fig. 2. – Drawing of Marsilius with illustration of the big drainage channel constructed to the north of Sirmium (marked on the drawing as fossae) (F.A. Marsilius, *Danubio Panonico Mysicus*, Haag – Amsterdam, 1726).

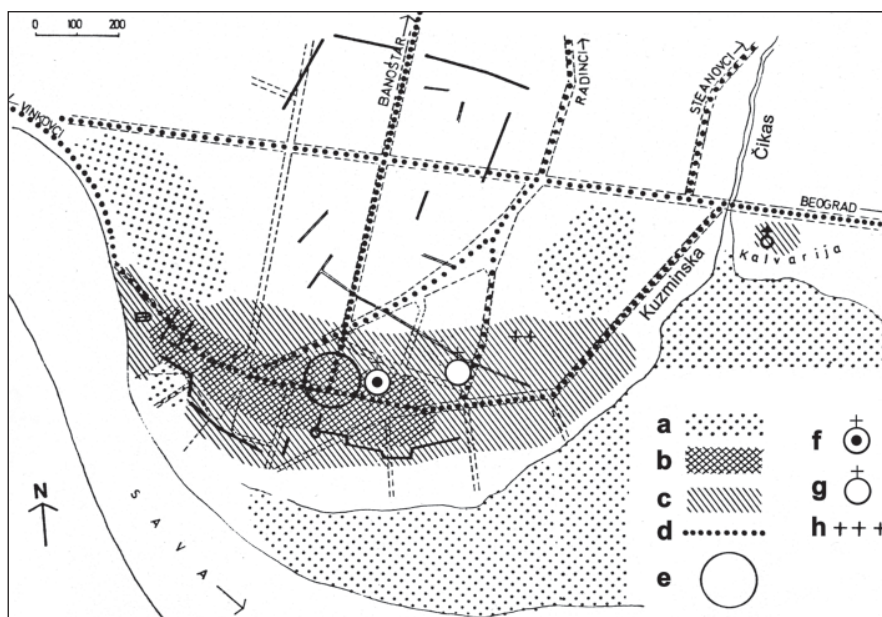

Сл. 3.- Аустријски план Митровице из 1780. године. Основна шема градских саобраћајница на аустријском плану интегрисана је у целини у план данашње Сремске Митровице. На аустријаком плану дати су у супорпозицији пуном линијом: габарит Сирмијума (IV век), могуће локације два речна острва Сирмијума (А и В). Тачкастом линијом, назначене су могуће позиције римских мостова на Сави (Pons Basentis и такозвани, „Лицинијев мост“).

Бројевима су назначена имена највећих мочвара у Митровици XVIII века: 1) *Салаквача*, 2) *Циганска Бара*, 3) *Мајурска Бара*, 4) *Балатин* и 5) *Јалија*. Латиничним словом – С, назначен је положај малог каменог моста „*Каменита ћуприја*“, на потоку - *Чикас*. Словом М, назначена је локација мартријума Св. Синерота.

Fig. 3. – Austrian plan of Mitrovica from 1780. The main scheme of urban communications in the Austrian plan is today completely incorporated in the plan of modern Sremska Mitrovica. On the Austrian plan are depicted with continuous line in superposition the outline of Sirmium (4th century) and possible locations of two river islands of Sirmium (A and B). Dotted lines indicate possible positions of the Roman bridges across the Sava (Pons Basentis and so-called ‘Licinius’ bridge’).

The largest swamps in town in the 18th century are marked with numerals: 1) *Salakvača*, 2) *Ciganska Bara*, 3) *Majurska Bara*, 4) *Balatin* and 5) *Jalija*. The Latin letter C marks the position of small stone bridge ‘*Kamenita ćuprija*’ across the *Čikas* brook. The letter M marks the position of St. Iraeneus martyrrium.

Сл. 4- Шематски план средњовековне Митровице: **a)** Површине под барама и мочварама, **b)** Површина града у време од XI-XII века, **c)** Површина града у периоду од XIII-XVI века, **d)** Средњовековне градске саобраћајнице и прилазни путеви, **e)** Градски трг, **f)** Готичка катедрала-XIII век, **g)** Могући положај цркве Св. Димитрија, XI-XII век, **h)** Некропола XI-XII века. (Према М. Јермићу).

Fig. 4 – Schematic outline of medieval Mitroviца: **a)** Area with swamps and marshes, **b)** Town plan in the 11th-12th century, **c)** Town plan in the 13th –14th century, **d)** Urban communications and approaching roads, **e)** Town square, **f)** Gothic cathedral – 13th century, **g)** Possible location of the church of St. Demetrius, 11th –12th century, **h)** Necropolis from the 11th – 12th century.

Tène. Картирање налаза овог периода, било да се ради о остацима станишта од плетера и лепа, било о фрагментима керамике и других употребних предмета, показало је да је ова агломерација била развијена дуж савског приобаља, природно заштићена реком и пространим мочварама и барама. Исту ситуацију бележимо у V и VI веку, као и у срењовековној и турској митровици (Сл.4).² Упадом Гота, већ од краја IV века, некадашњих градских инфраструктурних инсталација више нема и Сирмијум се окреће реци. Дезинтеграција и депопулација града, и прекид везе Сирмијума

² Дуго се сматрало да је једино природно узвишење, брдашце Калварија на левој обали потока Чикаса код Камените Ћуприје, на источном делу Митровице (Сл. 3) могло бити локација келтског опидума. Ту су, међутим, забележени само фрагменти керамике позног Неолита, што се опет не може сматрати чврстим доказима о постајању насеља на том месту. P. Milošević, *Sirmium, Sremska Mitrovica-Rimski grad*, Arheološki pregled 3, 1961, 87.

са некада богатим руралним залеђем, учинили су, да се живот његових становника свео на јужну половину његове некадашње површине, из времена тетрархије.³

Окосница формирања овог „новог“ насеља, била је велика лучна саобраћајница, некадашња главна трговачка улица Сирмијума из времена његовог економског процвата. Њена траса, приближно се поклапа са данашњим митровачким улицама: Кузминска, Вука Караџића Трг Св. Стефана и Житни трг (идући од истока ка западу). Како се јасно види на аустријском плану из 1780. године (Сл. 4), она се буквално провлачи између бара и мочвара Јалије и Салакваче. Данас у самом граду бара и мочвара скоро да више и нема,⁴ али је њихово постојање у време живота Сирмијума доказано како геотехничким сондама⁵ тако и археолошким ископавањима током протеклих деценија, почев од 1957. године.⁶ Посебан печат физичкој структури не само Сирмијума V-VI века, већ и агломерација формираних много касније, у средњем веку или у времену турске окупације, дали су наслеђени делови траса античких саобраћајница, као и делимично сачуване просторије римских монументалних грађевина, које су у више наврата биле коришћене за различите потребе поулације новооснованих насеља (Сл. 5 и Сл. 6).⁷

Сирмијум је основан на скућеном простору, у средишту својеврсног воденог прстена, који су чинили окука Саве и лучно распоређених стајаћих вода. Мочваре које се могу видети на аустријским плановима Митровице из XVIII и XIX века, само су мањи део оних из времена Рима. Укупна површина ових вода у време аустријске доминације, могла је износити око 50-60 хектара, што би приближно одговарало површини Сирмијума *intra muros*, у време III века.⁸ Њихова имена исписана на поменутих плановима, потичу из средњег века (Сл. 3).

³ V. Popović, *Glavne etape...1977*, 118-120.; В. Поповић, *Дезинтеграција и рурализација града у Источном Илирику од V до VII века*, SIRMIIUM-град царева и Мученика, Сремска Митровица 2003, 242-247.; М. Јерemiћ, *Градитељство Сирмијума у V и VI веку*, Саопштења XXXIV, Beograd 2002, 43-57.

⁴ Остаци баре Балатин (Сл. 3/4), могу се и данас видети у двориштима изграђеног уличног фронта у Занатлијској улици.

⁵ Посебно корисни подаци о томе могу се наћи у елаборатима дугогодишњих геотехничких сондирања на територији Сремске и Мачванске Митровице које су обавили стручњаци предузећа „Хидрозаовод“ из Новог Сада, за потребе израде пројекта одвођења отпадних вода са поменутог подручја.

⁶ Током дугогодишњих ископавања, могло се поуздано констатовати, да на простору јужне половине античког града IV века, нема касноантичке грађевине која није подигнута на нивелисаним слојевима шута урушених грађевина из старијих развојних етапа Сирмијума.

⁷ В. Поповић, Е. Ochenschlager, *Касноцарски хиподром у Сирмијуму*, Старинар XXVI, 1976, 65-70; М. Јерemiћ, *The Relationship between the Urban Physical Structures of Medieval Mitrovica and Roman Sirmium*, Hortus Artium Medievalium, no. 12 (Zageb Motovun), Turnhout (Belgique) 2006, 152-158.

⁸ Сирмиум је почетком IV века изградњом комплекса империјалне палате и хиподрома повећао своју поршину *intra muros* на 74 Ха (Сл.1 и 3).

Сл. 5- Сремска Митровица, лок.37. У првом плану уочава се део основе гепидске колибе усечене у под античке просторије IV века. У другом плану види се део средњовековне куће XIV века, која је пресекла масивни зид античке грађевине IV века.

Fig. 5 – Sremska Mitrovica, locality 37. In the foreground could be seen the segment of the plan of the Gepidean hut cut into the floor of the Roman 4th century room. In the background could be seen the segment of the medieval 14th century house, which traversed the massive wall of the 4th century Roman structure.

Најугроженији део градског терена било је источно савско приобаље, где је својим енормним димензијама доминирала мочвара *Јалија* (Сл.3). Она је мењала свој габарит у зависности од „рада“ ћудљивог потока Чикаса, који се, долазећи са обронака Фрушке горе, разливао у велику мочварну делту и скоро спајао са реком. (Сл. 3). Из архивског материјала који се односи на Митровицу XVIII века, сазнајемо, да се Сава излива „... у рано или касно доба године, каткад у липњу и у касну зиму, те потапа крај назван *Јалија* до мјеста гдје је земљиште приметно повишено. Тиме се плаве и остале баре уцртане на плану *Јалагвача* (Салаквача), *Балатон* и *Мајурска Бара* путем малих граба.“⁹ У истом тексту о потоку Чикасу још се каже: „С друге стране, за вријеме поплаве њиме се често плови великим лађама од ријеке (Саве) према горе све до споменутог моста (Каменита Ћуприја) (Сл.3/С)“.¹⁰

⁹ A. Buczynskii, M. Kruhek, M. Valentić, *Petrovaradinska Pukovnija (Hrvatska na tajnim zemljovidima)*, Zagreb 2000, 80.

¹⁰ *Ibid.* 80. Траса моста - Каменита Ћуприја, и данас је у функцији. Од ње почиње велика дијагонална саобраћајница, Кузминска улица, која је вероватно и у преримско

Сл. 6- Сремска Митровица, лок.31. Просторије јужног тракта касноантичке житнице зидарским интервенцијама адаптиране у време XIII-XIV века у стамбене просторије.

Fig. 6 – Sremska Mitrovica, locality 31. The rooms of the south tract of the Late Roman granary adapted after masonry interventions in the 13th –14th century into the dwelling structure.

Очигледно је да су за избор локације Сирмијума били пресудни политички, војно-стратешки и економски фактори али и топографске карактеристике тла погодне у првом моменту за одбрану насеља. На том простору непрестао је пулсирала укрсна тачка копнених и водених путева, од виталног значаја, за опстанак и развој града. Ове предности, стављене су испред свих недостатака природне средине, за које се сматрало, да се током времена могу отклонити одговарајућим техничким решењима.¹¹ У том смислу често је цитиран податак из историјских извора о опсежним радовима цара Проба на прокопавању дренажних канала на подручју Срема.¹² Једна Марсиљијева скица Митровице из 1699. године, можда указује на постојање једног таквог канала који је пресецао терен северно од градских бедема и тако спајао две почетне тачке окуке реке Саве (Сл. 2).¹³

доба била главна саобраћајница. Она свакако представља једну од најстаријих градских саобраћајница у историји .

¹¹ О сирмијумским барама које су постале депоније античког града видети: А. Премк-М. Јеремић, *Сремска Митровица 'Сирмијум*, Старице XLVII, 1996., 300-303.

¹² О исушивањима мочвара на територији Срема, улози цара Проба у том подухвату и његовој злехудој судбини, видети: М. Мirković, *Sirmium, istorija rimskog grada od I do kraja VI veka*, Sremska Mitrovica 2006, 64.

¹³ О Марсиљијевом (А.Ф. Marsilius) податку за канал који је северно од насеља пресецао окуку Саве, видети у: Н. Радојчић, *Зборник за природне науке*, 12, 1957, 5.

Опасан са свих страна водом, Сирмијум је зацело остављао утисак својеврсног острва, па стога небисмо много погрешили, ако бисмо га тако и оквалификовали. Као – „град-острво“ у време високог водостаја Саве у XVIII и XIX века, и сва друга насеља јужно од Мачванске Митровице, у таквој ситуацији и насеља на северном појасу Мачве, имала су, у време високих вода, изглед острва.¹⁴

Сирмијум је (Сл.3), имао облик издуженог правоугаоника или боље рећи, благо наглашеног трапеза, са веома разуђеном јужном линијом градске фортификације (у IV веку), што је био резултат прилагођавања затеченом распореду водених површина (Сл. 2 и Сл.3). У то време Сава је била знатно ближа граду него данас. О изгледу Сирмијума, историјски извори не казују много. Менандар помиње Сирмијум као град облика неправилног круга.¹⁵ Али овај очевидац истројских догађања у другој половини VI века могао је видети тек опустошену некадашњу „многољудну и славну мајку градова“,¹⁶ у којој су тада доминирали урушени зидови појединих монументалних јавних и царских грађевина. Обим града је тада био више него двоструко мањи од оног из времена тетрархије. У време Менандра, облик градске фортификације (која археолошки још увек није прецизно констатована), могао је заиста бити близак кругу, тим пре што је општем утиску о облику насеља, доприносила и лучна линија распореда водених површина.

Срем - острво

И поред обимних радова на елиминисању погубног дејства бара, мочвара и подземних вода, било насипањем, било мрежом зиданих дренажних канала, који су из града водили ка Сави,¹⁷ Сирмијум у надметању са водом није добро прошао. Другачије није ни могло бити, јер је град лежао на завршном делу велике лесне равни која се скоро са неприметним падом спуштала од подножја Фрушке горе, ка југу, према савском кориту. На читавом том простору, омеђеним рекама Дунавом и Савом, хидрографска ситуација није била ништа боља него на простору унутар Сирмијума и његовог непосредног окружења. Тако, један од аустријских војних референта XVIII века, Ф.Ш. Енгел, извештава са очитом забринутошћу, да и поред опсежних мера које су предузимане од стране аустријских власти, проблем регулације вода, не само у граду, већ и на ширем подручју Срема није могао раширити на задовољавајући начин:

¹⁴ У време високог водостаја Дрине и Саве (у XVIII и XIX веку), једна трећина Мачве била је под водом. Видети: М.Д. Милојевић, *Мачва, Шабачка Посавина и Поцерина* (привредно-географска проучавања), Географски институт „Јован Цвијић“, књ. 17 (посебна издања), Београд 1962, 8-9.

¹⁵ V. Popović, *A. Survey of Topography...*, Sirmium I, 1971, 122 и нап. 14.

¹⁶ Ammianus Marcellinus, *Rerum Gestarum*, XXI,9.

¹⁷ Један такав канал забележен је на археолошким ископавањима лок. 71 у централној градској зони. Други је забележен на самој обали Саве, западно, ван градских бедема, приликом изградње савског кеја 1978. године (резултати истраживања градског кеја нису у целини објављени).

„Према Сави су измешане шуме, мочваре, оранице и ливаде, које већином, како рекосмо Сава - а земљиште што лежи према Провинцијалу вода са планине- због њиховог нешто нижег положаја поплави и претвара тако рећи у језеро.“¹⁸

Колико год да је сам град Сирмијум могао и остављао утисак острва, и читав простор данашњег Срема (судећи по наведеном тексту из XVIII века) не само да је имао изглед острва, већ се још од периода антике и помиње као острво. Тако Менандар у свом извештају о приближавању Авара Сирмијуму наводи, да је аварски каган, пошто је доспео на десну обалу Дунава, са читавом војском прешао пешке „...преко Сирмијског острва.“¹⁹ У Кинамовом опису угарско-византијских борби у време Јована Комнина (у првој половини XII века) каже се, да су Византинци освојили „...Земун у Сирмијуму.“²⁰ Коначно, у средњем веку, насеље основано око грчког манастира Светог Димитрија, на рушевинама некадашње панонске метрополе, неће се више звати Сирмијум, већ *Százszentdemeter*;²¹ *Villa Sancti Demetrii*, а касније и *Civitas Sancti Demetrii*.²² Име некадашњег античког града-*Sirmium*, биће трајно трансформисано у *Срем*, и као такво, означаваће до данашњег дана област између Дунава и Саве.

Сирмијумска острва Касија и Карбонарија

Како нам сведочи Менандар, Сирмијум је имао два речна острва. Њихова имена, Касија (*Cassia*) и Карбонарија (*Carbonaria*), помињу се у контексту опсаде Сирмијума од стране Авара.²³ На једном од њих, године 581, аварски каган Бајан, преговарао је са византијским војним заповедником Теогнасом о мирној предаји Сирмијума.²⁴ Локација ова два острва која помиње Менандар, дуго је представљала енигму, али њу је, по свему судећи, решио И. Јунг, митровачки учитељ (и археолог аматер), с

¹⁸ С. Гавриловић, Ф.Ш. Енгел: *Опис краљевине Славоније и Војводства Срема*, Зборник Матице српске за књ. и језик, XX/1, 1972.,174. Напоменућемо узгред, да је у то време, Митровица према степену угрожености водом, са још петнаест сремских насеља, била уврштена у прву категорију, за накнадну доделу обрадивог земљишта.

¹⁹ Ф. Баришић, М. Рајковић, Б. Крекић, Л. Томић, *Менандар*, Историјски извори за историју народа Југославије- Том I, Београд 1955, 93 и нап.26.

²⁰ Ј. Калић, Б. Ферјанчић, Н. Радошевић-Максимовић, *Јован Кинам*, Византијски извори за историју народа Југославије, Том IV, Београд 1971, 7.

²¹ Gy. Györffy, *Das Güterverzeichnis des grich.Klosters zu Százszentdemeter(Sremska Mitrovica) aus dem 12 Jh.* Studia Slavica Academiae scientiarum Hungaricae, tomus V, 1959.

²² С. Ћирковић, *Civitas Sancti Demetrii, Sirmium-* Сремска Митровица, Сремска Митровица 1969, 62.

²³ Menandar, Ed. De Boor, Berlin 1903, 477,1-7. Поменути догађај видети такође у: Ф. Баришић, М. Рајковић, Б. Крекић, Л. Томић, *Менандар*, Историјски извори за историју народа Југославије- Том I, Београд 1955, 96-97 и нап.39.

²⁴ *Ibid.* 97, 98. Преговори се нису завршили у корист Авара, али је већ селедеће, 582. године, Византијски цар, суочен са безизлазном ситуацијом и агонијом опседнутог становништва, које је већ почело да се храни „неприродном храном“, дао коначно налог заповеднику Теогнасу да без борбе преда град Аварима.

краја XIX и почетка XX века. Резултати истраживања геолога, хидролога и географа на простору савског приобаља Сремске и Мачванске Митровице, научно су потврдили, онда су Јунгове закључке учиниле смисленим. Суштина привлачне Јунгове тезе је, да је терен садашње Мачванске Митровице некада био ада. Њу је опасивао јужни рукавац Саве (Сл. 3), кога данас више нема. Локацију другог речног острва Јунг види на простору мочваре Јалије, чија је северна деоница, ближе граду била (у време Рима) северни рукавац Саве, који је временом такође засут (Сл. 1 и Сл. 3).²⁵ П. Милошевић сматра да би шљунковити спруд који се и данас повремено појављује уз леву обалу Саве (на такозваној *Коњској плажи*), могао бити озбиљна индиција за локацију источне сирмијумске аде. У време ниског водостаја он је проходан све до средине речног корита.²⁶

Мачванску Митровицу, као локацију једног од два сирмијумска острва, прихвата и Gy. Györfly, аутор изузетно вредне студије о Сремској епископији у средњем веку и поседима града Светог Димитрија на Сави.²⁷ Већ у уводном делу своје студије Gy.Györfly наводи: “Савременик Хуна, Зосим, пише о географском положају Сирмиума истичући да је град са обе стране окружен Савом, из чега се види да се већ у то време ограничио на острво.”²⁸ По нашем мишљењу, аутор оваквог закључка, био је у најмању руку, неопрезан. Као прво, у Зосимовом тексту острво се не помиње изричито. Ми нећемо никада сазнати на шта је Зосим мислио (када се ради

²⁵ Писмо бр.82, од 19-VII-1896. Videti, I. Jung, Izveštaj, VHAD 1896/ 97, 157-158. У свом писму J.Brunšmidu, Jung каже: “Iza male (srpske) Mitrovice nalaze se gradne bare koje skoro nikada ne presuše te priječe da se to mesto može širiti.. Pogledav na generalštapSKU kartu vidih da je Sava, tekuć ravno, mogla vrlo lasno prolaziti iza male Mitrovice.”, а затим: “zadnji dokaz da su ciglane naše (терен јужно од мочваре Јалије) i Mitrovice srp. bile ade jest ovaj, što su ta dva mjesta i danas jošte ade kad Sava naraste kao n.pr. god.1894. Mislim da se je najprvo zamuljio ulaz Save kod srp. Mitrovice, preko puta tanin tvornice, što je bilo uzrokom da je sjeverni rukav Save mogao ravno dalje teći južno od ciglane a ne kao prije sjeverno, naime kroz Jaliju (jer ga nije više južni rukav odbijao prema sjeveru, te je tako kod ciglane zamuljen opet sjeverni rukav a ostao samo južni...”.

О разматрањима И. Јунга о сирмијумским речним острвима видети и: П. Милошевић, *Савске аде Cassia u Carbonaria*, Матица Српска 78, Нови Сад 1985, 165-173. Можда остатке тих ада представљају спрудови, које је код Митровице регистровао аутор А. Алексић, у својој хидрографској анализи из 1891 год. он каже: “Kod Mitrovice, pojavljuju se sprudovi, obrazovani od sitnih parčadi opeka (cigalja). Ima ovih ostataka toliko mnogo, da su veliki sprudovi od njih obrazovani. To su ostaci starinskih (rimskih) građevina, koje je, bilo ljudska varavarska ruka ili zub vremena (vazduh i voda) razdrobio. A. Aleksić, *Glasnik Srpskog Učenog Društva*, 1891, 72, 35.

²⁶ П. Милошевић, *Савске аде...* 1985, 167-168 и Сл.2-5; P.Milošević, *The Age of Tetrarch*, 1995, 201. В. Поповић сматра да би овај други, “Лицинијев мост”, могао налазити на неких три км низводно од Сремске Митровице. Види: В. Поповић, *Sirmium XII*, 1980, VII.

²⁷ Gy. Györfly, *Das Güterverzeichnis des grich. Kszávaszentdmeter (Sremska Mitrovica) aus dem 12 Jh.*, Studia Slavica Academiae scientiarum Hungaricae, tomus V, 1959. Године 2002. објављен је превод овог вредног рада на српски језик, у издању Историјског архива „Срем“: Gy.Györfly, *Pregled dobara grčkog manastira u Svetom Dimitriju na Savi (Sremska Mitrovica) iz XII veka*, Сремска Митровица 2002, 7-75. У нашем даљем тексту, ми ћемо цитирати рад Gy.Györfly-а из 2002 године.

²⁸ Gy. Györfly, 2002, 9. и нап. 7.

о облику Сирмијума), али је тешко прихватити да се његово (Зосимово) шкрто запажање о граду који је „...са обе стране окружен водом...“ односило на речно острво. По нашем мишљењу, Зосимово запажање је највероватније било подстакнуто лучном конвексном линијом обале Саве, чија је кривина у оно време свакако била оштрија него данас (Сл.1 и Сл.3).

Но, вратимо се још једном у VI век, у време пред почетак аварске опсаде Сирмијума. Аутор Gy.Györfy најпре цитира Менандров опис политичких прилика тог периода: „...Каган неће одустати од своје намере док по освајању града Сирмијума не освоји и цело сирмијумско острво...“²⁹ а затим даје и своје тумачење цитираног текста: „Из тога јасно произилази да се град (Сирмијум) за време сеоба народа потпуно повукао на острво, које је могло да пружи заштиту од номада насељених северно од Саве.“ Очигледно је да је Менандар помињући „Сирмијумско острво“ и овог пута мислио на ширу област између Дунава и Саве, а не на сам град. Ми се нећемо даље упуштати у детаљну анализу закључака Györfy-ја, нити је овај рад полемички интониран. Gy.Györfy није располагао подацима са дугогодишњих археолошких истраживања, која су уследила по објављивања његовог рада (то јест, после 1959. године). А они убедљиво показују, да Сирмијум, почев од најзде Гота крајем IV века, па све до његове пропасти 582. године, није мењао своју првобитну локацију. Његова изграђена површина могла је бити редукована, становништво десетковано, али и у таквим условима град је опстао, па чак и по цену суживота романске и варварске популације *intra muros* све до пропасти града 582 године. Незаобилазне студије В. Поповића то су већ аргументовано доказале,³⁰ а новији резултати систематских истраживања Сирмијума само су допунили и потврдили закључке В. Поповића.³¹

Мало је вероватно да ћемо икада сазнати које је од поменута два острва носило име *Касија* а које *Карбонарија*, али су оба имала готово идеалан положај као могући ослонци средишње деонице два римска моста, које помињу историјски извори. Претпоставка В. Поповића, да је на простору западно од Сирмијума на правцу ка Мачванској Митровици (некадашњој ади) постајао и један од два римска моста који као *Pons Basentis* помињу извори,³² добила је потврду скорашњим хидро-археолошким

²⁹ Gy. Györfy, 1959, Споменица..., 2002, 9.

³⁰ В. Поповић, *Јужнодунавске провинције у каснојантици од краја 4. До средине 5 века*, Sirmium, град царева и мученика, Сремска Митровица 2003, 201-237.; В. Поповић, *Дезинтеграција и рурализација града у источном Илирику од 5 до 7 века н.е.*, Sirmium, град царева и мученика, Сремска Митровица, 2003, 239-258.

³¹ М. Јерemiћ, *Градитељство Сирмијума у V и VI веку*, Саопштења XXXIV, Београд-2002, 43-57; М. Jeremić, *The Relationship Between the Urban Physical Structures of Medieval Mitrovica and Roman Sirmium and Roman Sirmium*, Hortus Artium Medievalium 12, Zagreb-Motovun 2005, 137-160.

³² V. Popović, V. Popović, (S. Ercegović-Pavlović, *Mačvanska Mitrovica, Les Nécropoles*), Préface, *Continuité culturelle et tradition littéraire dans l' église médiévale de Sirmium*, Sirmium XII, 1980, III-IV.

истраживањима.³³ Што се тиче другог моста који је, како кажу извори, порушио за собом Лициније, бежећи пред Константином из Сирмијума после битке код *Cibalae*.³⁴ Његову локацију би, према В. Поповићу, требало очекивати на око 3км низводно од Сремске Митровице.³⁵ По нашем мишљењу локацију такозваног „Лицинијевог моста“ би ипак требало тражити нешто ближе граду, то јест ближе касноантичкој империјалној палати Сирмијума, управо тамо где је река најплића и где је постојање великог спруда могло олакшати посао градитељима моста.³⁶

Сразмерно степену истраживања, много мање се зна о структури и о судбини руралног насеља на десној обали Саве, на простору Мачванске Митровице, било да се ради о античком, било средњовековном периоду. Подаци са досадашњих археолошких рекогносцирања и ископавања, поуздано показују, да је простор садашње Мачванске Митровице био настањен како у време Рима тако и у време средњег века. Покретни налази, као и налази архитектуре, указују на чињеницу да се, у оба поменута периода, ради о насељима руралног карактера.³⁷ У истим хронолошким оквирима, нешто другачија ситауција забележена је на левој обали Саве. Наиме, Сирмијум је у време антике био урбана агломерација, док је у средњем веку једно време егзистирао као рурално насеље (*Villa Sancti Demetrii*), док у XIV веку није добио краљевске повластице и добио атрибут- *Civitas* (Сл.4).³⁸ и са таквим статусом остао до дефинитивног доласка Турака, 1526. године. Претпоставка В. Поповића, да откривени остаци мартријума на десној обали Саве, близу западног краја моста *Pons Basenti,s* представљају обележје места погубљења првог епископа Сирмијума, Иринеја, које је изведено на самом мосту, има пуног смисла.³⁹ Над мартријумом IV века откривени су у суперпозицији, остаци три средњовековне цркве подигнуте у хронолошком распону од X до XIII века (Сл. 7).⁴⁰ Последња, најмлађа, бенедиктинска црква (XIII век), била је посвећена Св. Иринеју, првом епископу Сирмијума, што може бити индиција да су и предходне имале исту дедикацију.⁴¹ По овом свецу је и постојеће рурално насеље на десној

³³ Ради се о такзваном Лицинијевом мосту. Према И. Јунгу, његова локација би се могла поклапати са такзваном *Коњском плажом*, О позицији мостова Сирмиума, В. Поповић, *Култни континуитет и литерарна традиција у цркви средњовековног Сирмијума*, *Sirmium XII*, 1980, V-VII (уводни део); М. Јерemiћ, *Main Urban Communications in Sirmium, Römische Städte und Festungen an der Donau* (Akten der regionalen Konferenz, Beograd 16-19 Oktober 2003), Beograd 2005, 95-96.

³⁴ V. Popović, (S. Ercegović-Pavlović...) Préface, *Sirmium XII*, 1980, III-IV.

³⁵ *Ibid*, VII.

³⁶ Не само због погодности карактеристика савског корита за градњу моста, већ и због безбедности императора, који се у случају опасности могао брзо евакуисати на десну обалу реке.

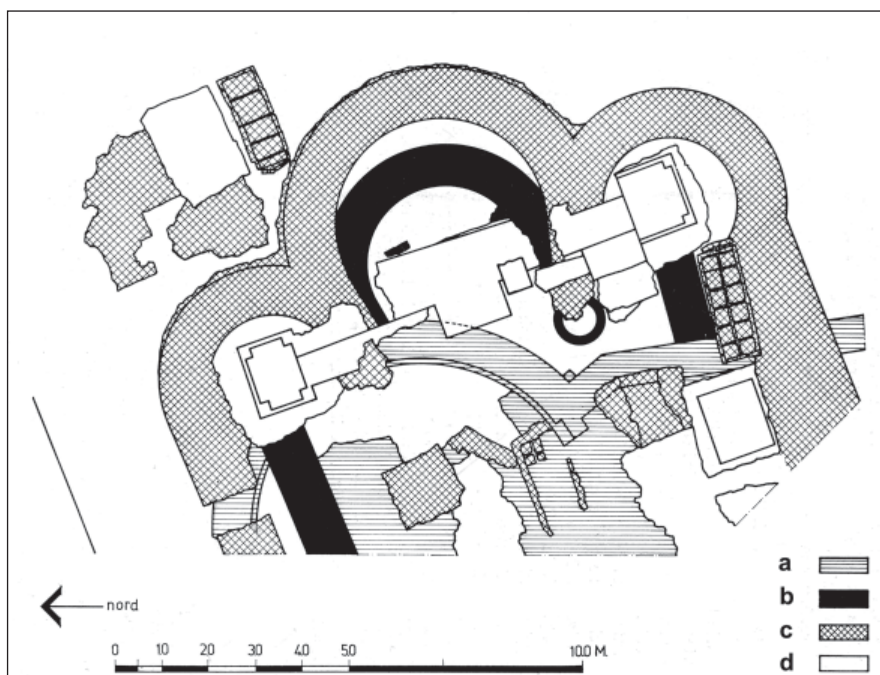
³⁷ D. Minić, *Mačvanska Mitrovica, Le Site de habitation médiévale*, *Sirmium XI*, 1980, 1-70; S. Ercegović-Pavlović, *Mačvanska Mitrovica, Les Nécropoles*, *Sirmium XII*, 1980, 1-60.

³⁸ С. Ћирковић, *Civitas Sancti demetrii*, 1962, 62.

³⁹ V. Popović, (S. Ercegović-Pavlović...) Préface, *Sirmium XII*, 1980, I-IV.

⁴⁰ *Ibid*, II.

⁴¹ *Ibid*, VI-VII.

Сл. 7- Комплекс цркава у Маџванској Митровици: **a)** Мартиријум (Св. Иринеја ?) IV век. **b)** Црква с краја X века. **c)** Црква из времена XI-XII века. **d)** Црква из XIII века (В. Поповић, *Sirmium XI*, 1980, V).

Fig. 7 – Complex of churches in Mačvanska Mitrovica: **a)** Martyrium (of St. Iraeneus?), 4th century; **b)** Church from the end of the 10th century; **c)** Church from the 11th–12th century; **d)** Church from the 13th century (V. Popović, *Sirmium XI*, 1980, V).

обали реке носило име- *Villa Sancti Yrenei*.⁴² Сва је вероватноћа да простор Маџванске Митровице у средњем веку није више био речно острво, али није искључено, да је за потребе заштите комплекса Сирмијумске епископије, као и становништва у њеном окружењу, постојао одбрамбени ров са водом, на траси некадашњег рукавца реке. У то време, ни острва ни мостова на Сави више није било, па се прелажење на једну или другу обалу обављало скелом или чамцима.⁴³ Некадашња источна сирмијумска ада, свакако је већ била постала део мочварне површине Јалије (Сл. 3). По свему судећи, ова шљунковита ада⁴⁴ у време живота Сирмијума није могла

⁴² G. Ggyörffy, *op. cit.*, 62.

⁴³ *Ibid.*, 62. Аутор наводи податак, да је 1309. архиђакон из Њитре, поводом саслушања сведока у једном спору, посетио град Светог Иринеја (на десној обали Саве, дакле на простору Маџванске Митровице), а затим је чамцем превезен на другу обалу у *Villa Sancti Demetrii*.

⁴⁴ Аутор, Ј. Клеменц наводи податак да на северном појасу мочваре Јалије, „...на Хендеровом имању, на 3м дубине нађен је речни песак. То исто је нађено и на другом месту“. Ј. Клеменц, *Limes u Donjoj Panoniji*, Limes I, 1961, 24.

бити настањена.⁴⁵ Њена нивелета била би далеко нижа од оне на простору садашње Мачванке Митровице. Сва је вероватноћа да је у време живота античког града, зависно од годишњег доба или наглог прилива воде потока Чикаса, она често била под водом, али је ипак представљала саставни део градског миљеа Сирмијума.

Сирмијумска острва, као и друга „острва“, узевши у ширем смислу, само су једна од многих „малих тема“ које о топографији Сирмијума нуде касноантички извори. Ништа мање, на пример, не би била занимљива ни тема аварских маневара око поновне изградње мостова на Сави (на рушевинама порушених римских или на неким другим новим локацијама?). У сваком случају наша „мала тема“ о сирмијумским острвима, замишљена је мање као научна расправа, а више као упозорење да се историјским изворима, колико год да они (зависно од тачке гледишта различитих аутора) имају призив „светости“, њима се мора каткад прићи са великом дозом опреза и резерве. Али како је и наша прича показала, њихова дефинитивна провера или потврда, није могућа без чврстих материјалних доказа које могу обезбедити само добро вођена археолошка истраживања.

Miroslav Jeremić

SIRMIUM, 'TOWN – ISLAND' AND ITS TWO ISLANDS

Our theme concerning the Sirmium islands is conceived less as scientific treatise but more as a warning that historical sources disregarding their 'sacredness' (depending on the standpoint of different authors) should be sometimes treated with great amount of caution and reservations. But, as our story has also revealed their definite verification or confirmation is not possible without sound material evidence, which could be provided only by well conducted archaeological investigations.

This work is an attempt to present to the academic audience more apparent picture of the topographic characteristics of the Sirmium location together with its wider surroundings, which includes also its two islands on the Sava river, *Cassia* and *Carbonaria*, that are mentioned by Menandrus within a context of the Sirmium siege by the Avars. Parallel to the concise summary of morphological and hydrographic characteristics of the environment not only of Sirmium but also the entire (present-day) Srem we kept an eye on the data from the 5th –6th century sources (Zosimus, Menandros, Kinnamus) concerning the town plan and the Sava islands and their interpretations in the works of some authors in the second half of the 20th century.

Sirmium was surrounded from the south by the bend of the Sava river and from other sides with many swamps and marches and thus because of such natural water circle it was mostly isolated from the land and left the impression of an island (Figs. 1, 2, 3), so it could be rightfully identified as – 'town-island'. However, on many occasions in the descriptions of historical events in the region to the north of the Sava either by Menandros or later by

⁴⁵ У случају да је и ова источна ада била „ослонац“ једног од поменутих два моста (Лицинијевог?), треба рачунати на повремене боравке мањих војних одреда, који су се старали о безбедности моста. Треба такође рачунати и на сезонске боравке било рибара било становника Сирмијума.

Kinnameus the *Sirmium Island* was mentioned but as a name for the entire area of Srem. Yet, it has been explained (Gy. Györfy, 1959) as the mention of one of two islands of the town of Sirmium and therefore an incorrect conclusion was drawn that population of Sirmium already after the invasion of Huns left the town on dry land and moved to the island, i.e. to the location of the present-day Mačvanska Mitrovica. Nevertheless, the extensive archaeological investigations of Sirmium conducted so far in the area of Sremska Mitrovica convincingly show that Sirmium from the Gothic invasion in the end of the 4th century until its fall in 582 did not change its original location, where the medieval Mitrovica also developed sometime later using the remaining segments of the Roman structures (Figs. 5 and 6).

When locating of the Sava islands, *Cassia* and *Carbonaria* is concerned it seems that attractive assumptions of I. Yung are the closest to the final solution. One of the islands was in the area of present-day Mačvanska Mitrovica (on the right bank of the Sava opposite Sremska Mitrovica) (Fig. 3/A) and the other was by all appearances part of the former swamp Jališa (Fig. 3B) along the left bank of the river. Nowadays, these islands do not exist any more. The one on the Mačva side was filled already before the establishing of the medieval Srem bishopric in the 10th century, when on top of the ruins of the martyrion of St. Irenaeus even three churches were constructed from the 10th to the 13th century (Fig. 7).

